

dr hab. prof. UŁ Andrzej Boczkowski

Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki

Trudności na rynku pracy w opiniach absolwentów wyższych uczelni

WPROWADZENIE

Co czwarty absolwent polskiej wyższej uczelni nie ma pracy – przynajmniej w sensie formalnym, tzn. według oficjalnych danych pochodzących z odpowiednich agend rządowych. Jeśli zaś praca zostaje znaleziona i podjęta, na ogół po intensywnych poszukiwaniach, to często jest to praca nieodpowiadająca formalnym kwalifikacjom lub/i ambicjom absolwentów¹. Zjawisko to, obserwowane również w innych krajach europejskich, współwystępuje z trzema znaczącymi procesami makrospołecznymi.

Pierwszy z nich, to upowszechnianie się i umasowienie² studiowania – a ściślej rzecz ujmując – dążenia do uzyskania certyfikatów trzeciego stopnia kształcenia, któremu towarzyszy wszechogarniająca *pozamerytoryczna bierna instrumentalizacja* wyższego wykształcenia, polegająca na tym, że obecnie studenci w zdecydowanej większości podejmują studia nie ze względu na ich treść, czy w jakimś stopniu interesującą dziedzinę wiedzy, lecz po to, aby po ich ukończeniu uzyskać odpowiadającą im pracę, szerzej – „ustawić się” w życiu zawodowym. Dwie są najbardziej uczęszczane drogi do tego celu: (a) możliwie jak najmniej obciążające wysiłkiem umysłowym prześlizgnięcie się przez coraz luźniejsze sita zaliczeniowo-egzaminacyjne i otrzymanie dyplomu, który sam w sobie ma być przepustką do satysfakcjonującej kariery zawodowej oraz (b) upominanie się o to, aby studenci zostali *skutecznie nauczeni* różnych rzeczy (w gruncie niezbyt ważne jakich i najlepiej w praktyczny sposób, bez nadmiernego wysiłku umysłowego), które taką satysfakcjonującą karierę zawodową im zapewnią.

¹ Zob. np. raport *Czy wykonujesz zawód zgodnie z kwalifikacjami* [2007], a także doniesienie *Problemy ze znalezieniem pracy – co zrobić, żeby nie zwariować?* [Kaliska, 2011] oraz materiały publikowane w ramach akcji „Gazety Wyborczej” *Projekt: praca* [wyborcza.pl/projekt/praca].

² Proces ten od kilkunastu lat określany bywa w literaturze anglojęzycznej dotyczącej kształcenia na poziomie wyższym jako *massification* [Teichler, 1998; Guri-Rosenblit, 2007]. Pojęcie to, jak się zdaje, ma ostatnio pewne niepokojące konotacje dotyczące niepożądanych skutków gwałtownego wzrostu liczby uczestników kształcenia na poziomie wyższym.

Drugi proces, to zmniejszanie się w niektórych krajach zapotrzebowania na młodych specjalistów z wyższym wykształceniem na rzecz pracowników starszych, z doświadczeniem zawodowym, niekoniecznie z certyfikatem wyższej uczelni³. Jest to, jak można przypuszczać, efekt zmian w ilościowej, rodzajowej i strukturalnej chłonności rynku pracy i związanych z tym zmian w zapotrzebowaniach pracodawców.

Proces trzeci, to narastający od 2008 r. kryzys ekonomiczno-finansowy, przekształcający się dość szybko, zwłaszcza w Europie, w kryzys cywilizacyjny. Trzeba podkreślić tutaj, że zglobalizowany kryzys nałożył się na drugi z wymienionych procesów i prawdopodobnie sprzyja jego intensyfikacji, ale na pewno nie jest jego przyczyną.

Dyskurs publiczny dotyczący bezrobocia wśród absolwentów czy też ich trudności w znalezieniu pracy skupia się głównie na trzech wątkach: (1) niedostosowaniu kształcenia na poziomie wyższym do zapotrzebowań rynku pracy (jest to mniej lub bardziej świadome nawiązanie do pewnej ideologii edukacyjnej, której wyrazem jest tzw. proces boloński [zob. *Proces boloński...*, 2010; Boczkowski, 2011], (2) nadmiernych oczekiwaniach ze strony absolwentów – nieadekwatnych do sytuacji na rynku pracy i do związanych z tym ograniczeń wprowadzanych przez pracodawców, (3) nadmiernych oczekiwaniach i wymaganiach pracodawców – w tym wymaganiach o charakterze eksploatującym (praca w trybie umów-zleceń bądź umów o dzieło, zwanych pogardliwie „śmieciowymi”, brak świadczeń socjalnych i zdrowotnych w ramach minimalizacji kosztów własnych pracodawcy itp.) i oczekiwaniach dotyczących kwalifikacji nieprzekazywa(ł)nych przez system edukacji (kreatywność, umiejętność pracy w zespole, lojalność wobec firmy itp.). Większość wypowiedzi w ramach dyskursu publicznego na temat relacji między kształceniem na poziomie wyższym czy funkcjonowaniem wyższych uczelni a rynkiem pracy podejmuje na różne sposoby te trzy wątki, a często do nich się ogranicza. Tło zaś debat medialnych (głównie prasowych) anektujących sporą część dyskursu publicznego stanowi trwale od kilku lat obecny w świadomości społecznej kryzys ekonomiczno-finansowy oraz obecne od wielu dziesiątków lat w świadomości Polaków, roszczeniowe w swej istocie przekonanie, iż powinnością państwa i jego instytucji, w tym edukacyjnych – dodać należy, powinnością źle wypełnianą – jest zapewnianie obywatelom wszelkiej pomyślności, a w szczególności młodym absolwentom wyższych uczelni powodzenia w życiu zawodowym.

³ W odpowiednich analizach zawartych w raporcie OECD z 2009 r. Polska znajduje się na drugim miejscu (za Szwecją) wśród krajów, w których najsilniej występowała w okresie 1998–2006 taka tendencja. W tym okresie liczba miejsc pracy dla ludzi młodych (24–35 lat) z wykształceniem wyższym zmniejszyła się u nas o 11% [*Education...*, 2009, 31–35]. Wszystko wskazuje na to, że na polskim rynku pracy tendencja ta wciąż się utrzymuje.

METODOLOGIA

Na ile i w jaki sposób te główne wątki publicznego dyskursu odzwierciedlają się w świadomości absolwentów studiów wyższych? Jaka jest, w przekonaniu absolwentów z różnych lat struktura, a zwłaszcza hierarchia najczęściej postrzeganych przyczyn obecnych trudności w znalezieniu pracy po studiach?

Te pytania zainspirowały przeprowadzone w maju i czerwcu 2012 r. badanie socjologiczne wśród absolwentów studiów magisterskich mieszkających i pracujących w uprzemysłowionym mieście średniej wielkości. W doborze próby badawczej, która z przyczyn obiektywnych nie mogła być ani liczna (ograniczenia czasowo-finansowe), ani losowa (brak odpowiedniego operatu losowania) chodziło o to, aby respondentami byli absolwenci z różnych okresów ostatniego ćwierćwiecza, w czasie którego w polskim szkolnictwie wyższym dokonały się rewolucyjne zmiany. W związku z tym założono, że połowę badanej zbiorowości będą stanowiły osoby w wieku 45 i więcej lat, połowę zaś – osoby młodsze, w wieku do 35 lat. Ponadto, ze względu na często pojawiającą się w dyskursie edukacyjnym kwestię zróżnicowania według płci, przyjęto założenie o równych proporcjach płci w badanej próbie.

Ostatecznie analizie poddany został materiał uzyskany w wywiadach ze 156 absolwentami. Osób młodszych było wśród nich 87 (56%), starszych – 69 (44%), w tym 36 absolwentów z okresu do 1989 r. (23%), 60 z lat 1990–2007 i 60. z lat 2008–2011 (po 38,5%). Wywiady przeprowadzone zostały z 83 kobietami (53%) i 73 mężczyznami (47%). W przygotowaniu i realizacji badania czynnie uczestniczyli studenci II roku socjologii, uczestnicy studiów stacjonarnych I stopnia na jednej z uczelni w mieście będącym terenem badania.

STUDIA I PIERWSZA PRACA

Kilka pytań pierwszej części kwestionariusza dotyczyło niektórych właściwości samego studiowania, ważnych dla przyszłego życia zawodowego oraz pewnych elementów charakteryzujących poszukiwanie i podejmowanie pierwszej pracy po studiach. Zróżnicowanie przedziałów wieku w badanej zbiorowości, a co za tym idzie – także historycznych okresów ukończenia studiów ujawniło przy tym ciekawe zróżnicowania i tendencje w dynamice badanych zjawisk edukacyjnych. Różnice w odpowiedziach respondentów, niekiedy znaczne oraz tendencje – niecechujące się uderzającą wyrazistością, ale na ogół regularne, dotyczyły tylko niektórych z poruszanych w kwestionariuszu zagadnień, tym niemniej można je traktować jako znamienne dla przeszło dwudziestoletniego okresu zmian w obszarze relacji wyższe wykształcenie – rynek pracy.

Jak wyglądały kiedyś, a jak wyglądają dzisiaj niektóre właściwości studiowania oraz poszukiwania i podejmowania pierwszej pracy? Na podstawie analizy wypowiedzi absolwentów z trzech grup roczników ukończenia studiów (do 1989 r., w latach 1990–2007 i w latach 2008–2011) można wskazać kilka tendencji występujących w całym ponad dwudziestoletnim okresie:

- Sukcesywnie malała proporcja studiujących stacjonarnie.
- Coraz mniej osób studiowało zgodnie z zainteresowaniami.

Współwystępowanie tych dwóch dość regularnie przebiegających procesów może sugerować ich związek, co potwierdzałoby niepokojące intuicje i obserwacje związane z masowością, instrumentalizacją i komercjalizacją kształcenia na poziomie wyższym.

- Zwiększała się liczba studentów podejmujących pracę związaną z przyszłym zawodem.

- Wzrastało znaczenie doświadczenia zawodowego i znajomości języków obcych jako kryteriów czy warunków przyjęcia do pracy.

- Znalezienie pierwszej pracy trwało z okresu na okres trochę dłużej, lecz – sądząc na podstawie materiału z badań – nie jest to proces o bardzo dużej dynamice. Może jednak oznaczać stopniowe narastanie trudności w znalezieniu pracy przez absolwentów. W szczególności wyraźnie zmniejszył się wśród absolwentów lat 2008–2011 odsetek podejmujących pracę w ciągu trzech miesięcy od ukończenia studiów (wynosił 37% wobec 52% absolwentów z roczników 1990–2007 i 58% z roczników do 1989 r.), zwiększył się zaś odsetek wskazujących przedział od ponad 3 do 6 miesięcy (do 33% z ok. 20–22% w poprzednich grupach roczników) oraz, w nieco mniejszym stopniu, odsetek wskazujących na ponadpółroczny okres poszukiwania pierwszej pracy (do 28–30% wskazań w rocznikach 1990–2007 i 2008–2011 z 19% w rocznikach do 1989 r.).

- Znacznie rzadziej zatrudniano absolwentów na czas nieokreślony w rocznikach 2008–11 (23% wskazań) niż w rocznikach 1990–2007 (47%). Wśród absolwentów z okresu do 1989 r. odsetek wskazujących ten tryb zatrudnienia wyniósł 33% – mniej niż wśród absolwentów z lat 1990–2007 i więcej niż wśród absolwentów najmłodszych roczników.

PRZYCZYNY TRUDNOŚCI W ZNALEZIENIU PRACY

Respondentów poproszono w trakcie wywiadu o ustosunkowanie się do zaproponowanych w kwestionariuszu kilkunastu zjawisk mogących być przyczynami trudności na rynku pracy. Badani wyrażali swoje opinie wskazując, czy i w jakim stopniu poszczególne zjawiska są przyczynami występujących obecnie trudności w znalezieniu pracy przez absolwentów wyższych uczelni ze stopniem magistra lub równorzędnym (skala ocen: „zdecydowanie tak”, „raczej tak”, „częściowo tak, częściowo nie”, „raczej nie”, „zdecydowanie nie”, pod uwagę wzięte zostały łączne wskazania na odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”).

Dane w tabeli 1 pokazują uszeregowanie tych zjawisk/przyczyn trudności według odsetka wskazań pozytywnych. Jest to więc uporządkowanie według kryterium powszechności postrzegania przyczyn trudności – w całej badanej zbiorowości oraz w poszczególnych grupach roczników, stanowiące w istocie swoistą intersubiektywną hierarchię tych przyczyn.

Im młodsze roczniki, tym więcej wskazań na poszczególne przyczyny. Średni odsetek wskazań zmieniał się od 39% u absolwentów do 1989 r., poprzez 44% w grupie roczników 1990–2007, do 47% u najmłodszych absolwentów. W szczególności w tej ostatniej grupie częściej zdarzały się takie przyczyny, które wskazywane były przez istotnie większy odsetek respondentów niż w dwóch pierwszych (16 przyczyn uzyskało 1/3 i więcej wskazań, podczas gdy w pozostałych grupach takich przyczyn było 12). Tak więc w grupie tej więcej zjawisk postrzeganych jest jako przyczyny trudności. Może to oznaczać, że młodszy absolwenci lepiej niż starsi rozpoznają skomplikowaną rzeczywistość albo to, że mają większe pretensje do jej poszczególnych aspektów. Analizowany materiał nie pozwala jednoznacznie rozstrzygnąć tej kwestii.

Tabela 1. Przyczyny trudności według rangi i odsetka wskazań w trzech grupach roczników

Przyczyny trudności w znalezieniu pracy przez absolwentów wyższych uczelni ze stopniem magistra lub równorzędnym ⁴	ranga (% wskazań)			
	ogółem	do 1989 r.	1990–2007	2008–2011
<i>I</i>	2	3	4	5
1. spadek wartości dyplomu związany z masowością studiów i coraz większą liczbą absolwentów	1 (74)	1 (64)	1 (70)	1 (85)
2. wymaganie przez pracodawców doświadczenia zawodowego, niechęć do zatrudniania osób, które trzeba wprowadzić w życie zawodowe	2 (67)	2 (61)	1 (70)	2 (68)
3. brak odpowiednich znajomości, poparcia, układow itp.	3 (63)	2 (61)	2 (64)	4 (62)
4. to, że w trakcie studiów nie przekazuje się studentom wiedzy i umiejętności użytecznych na rynku pracy	4 (55)	5 (47)	3 (60)	5 (55)
5. zatrudnianie na niskopłatne umowy-zlecenia (umowy „śmieciowe”)	5 (54)	6 (42)	5 (52)	3 (64)
6. nieodpowiadająca wymogom rynku pracy struktura kształcenia na poziomie wyższym (niewłaściwy układ kierunków i rodzajów kształcenia, także liczba studentów i absolwentów poszczególnych kierunków i rodzajów studiów)	5 (54)	1 (64)	6 (48)	7 (53)
7. brak doświadczenia w wyniku słabości lub braku praktyk zawodowych w trakcie studiów	6 (51)	7 (39)	4 (57)	6 (54)

⁴ W tabeli przytoczone są pełne określenia zjawisk traktowanych jako przyczyny trudności – takie, jak w kwestionariuszu wywiadu. Ze względów praktycznych w dalszej części artykułu używane będą określenia skrótowe.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
8. kryzys ekonomiczny zmniejszający liczbę miejsc pracy	7 (47)	4 (50)	7 (45)	9 (46)
9. brak pomocy państwa, tzn. brak ustawodawstwa ułatwiającego absolwentom podejmowanie pracy zawodowej	8 (43)	3 (56)	8 (43)	12 (36)
10. to, że studenci nie starają się zdobyć w toku studiów wiedzy i umiejętności użytecznych na rynku pracy	9 (42)	8 (36)	8 (43)	10 (43)
11. niekorzystne – w odczuciu absolwentów – warunki finansowe proponowane przez pracodawców	10 (41)	9 (33)	8 (43)	10 (43)
12. nadmierne, nieuzasadnione – zdaniem absolwentów – oczekiwania pracodawców	11 (38)	11 (20)	9 (41)	8 (47)
13. za niskie w stosunku do potrzeb pracodawców formalne kwalifikacje (także np. uprawnienia) absolwentów	12 (32)	8 (36)	12 (25)	11 (37)
14. brak mobilności absolwentów, niechęć do podejmowania pracy poza miejscem zamieszkania (wymagającej dojazdów bądź zmiany miejsca zamieszkania)	13 (30)	13 (14)	10 (32)	11 (37)
15. nadmierne, nieuzasadnione – zdaniem pracodawców – oczekiwania absolwentów	14 (27)	13 (14)	13 (24)	11 (37)
16. zastępowanie pracy ludzi przez zautomatyzowane technologie	14 (27)	10 (31)	11 (28)	13 (24)
17. niekorzystne – w odczuciu absolwentów – warunki pracy w miejscu zatrudnienia	15 (26)	13 (14)	14 (22)	11 (37)
18. za wysokie w stosunku do potrzeb pracodawców formalne kwalifikacje (także np. uprawnienia) absolwentów	16 (24)	12 (19)	10 (32)	14 (18)

 ponad 50% wskazań
  33–50% wskazań
  do 32% wskazań

Źródło: opracowanie własne.

O istotnym zróżnicowaniu postrzegania przyczyn trudności w poszczególnych grupach roczników świadczą znaczne różnice odsetków wskazań na 10 z 18 przyczyn (nr 4–9, 12–15 i 17). Świadczy o tym również to, że hierarchia przyczyn określana przez ich rangi jest różna w poszczególnych grupach roczników. W większości przypadków są to różnice niewielkie, tym bardziej interesujące może być spojrzenie na kilka przyczyn, których ranga zmieniała się bardzo (od 4. do 9. pozycji rankingowej), sygnalizując istotną zmianę w intersubiektywnej hierarchii ważności przyczyn, zresztą niezależnie od tego, czy odsetki wskazań różniły się, czy nie. Przyczyną, której miejsce w hierarchii ważności zmieniło się najbardziej, był brak pomocy państwa (przesunięcie z 3. pozycji w grupie do 1989 r. na pozycję 12. w grupie 2009–2011). Na 2. miejscu znalazła się *nieodpowiednia struktura kształcenia* (przesunięcie z pozycji 1. w grupie najstarszych roczników na pozycję 7. w grupie roczników najmłodszych). Tym zmianom w hierarchii towarzyszyły istotne zmiany w odsetkach wskazań, o czym

będzie jeszcze mowa. Dalej, kryzys ekonomiczny przesunął się z miejsca 4. w grupie do 1989 r. na miejsce 9. w grupie 2008–2011, zresztą bez istotnych różnic w odsetkach wskazań. Zatem zbiorowa świadomość kryzysu (permanentnego?) nie zmieniała się, natomiast stał się on dla najmłodszych absolwentów mniej ważny jako przyczyna trudności w znalezieniu pracy. Potwierdza to sformułowaną na wstępie tezę o tym, że globalny kryzys finansowo-ekonomiczny tylko nałożył się na inne, ważniejsze przyczyny tych trudności.

Dość znacznie zmieniała się ranga dwóch w pewnym sensie symetrycznych przyczyn: *za niskich formalnych kwalifikacji absolwentów* (z pozycji 8. w grupie najstarszych roczników do pozycji 12. w grupie 1990–2007) oraz *za wysokich formalnych kwalifikacji* (z pozycji 10. w grupie 1990–2007 do pozycji 14. w grupie 2008–2011). Można przypuszczać, że było to związane ze zmianami w postrzeganiu zapotrzebowań pracodawców.

Wśród zamieszczonych w kwestionariuszu zjawisk – pojawiających się w dyskursie edukacyjnym jako przyczyny trudności – wyodrębnione zostały cztery kategorie, grupujące zjawiska generowane i animowane przez podmioty społeczne (w tym instytucje) o określonej charakterystyce. Kategorie te definiują niejako obszary, w jakich upatruje się przyczyn trudności, z jakimi spotykają się absolwenci wchodząc na rynek pracy. W tym kontekście można mówić o:

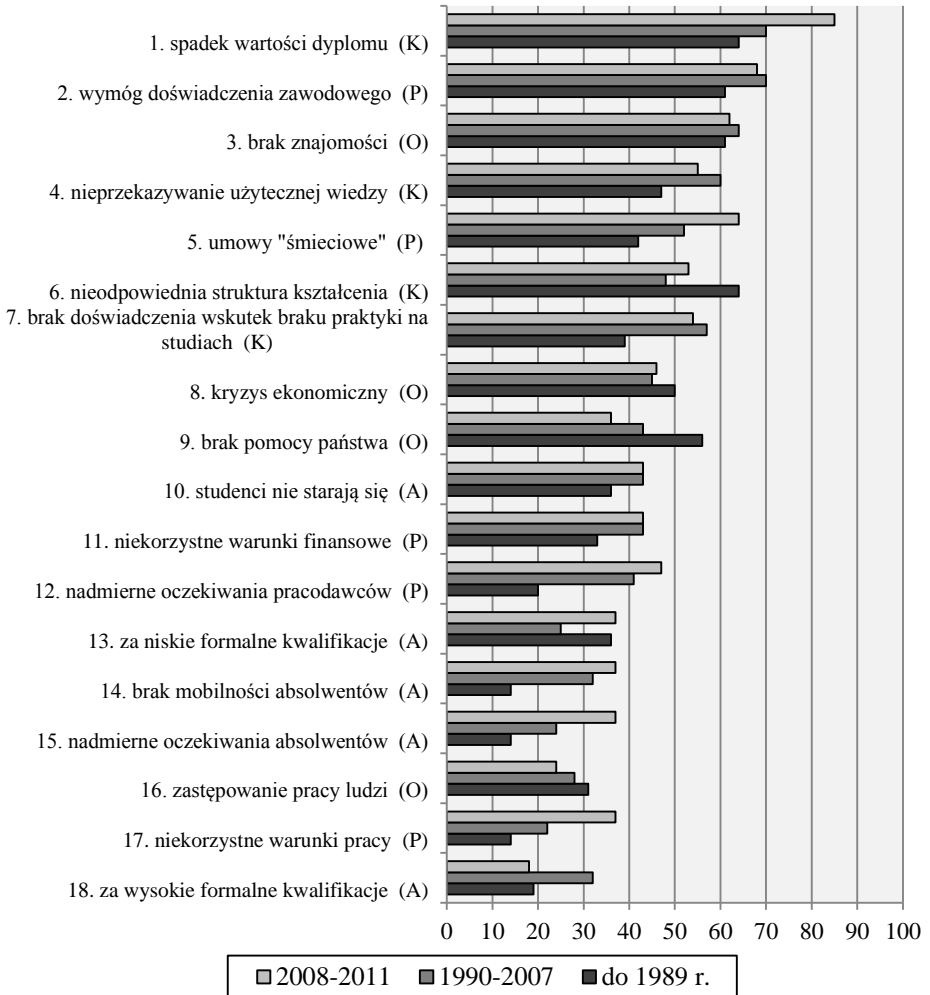
- sferze pracodawcy (P) – przyczyny 2, 5, 11, 12, 17,
- sferze absolwenta (A) – przyczyny 10, 13, 14, 15, 18,
- sferze kształcenia, funkcjonowania instytucji edukacyjnych na poziomie wyższym (K) – przyczyny 1, 4, 6, 7,
- sferze ogólnych uwarunkowań, funkcjonowania instytucji ekonomicznych i politycznych (O) – przyczyny 3, 8, 9, 16.

Przyczyny trudności uporządkowane (zhierarchizowane) w tabeli 1 można przedstawić bardziej obrazowo pokazując procentowe rozkłady wskazań na poszczególne przyczyny według roczników absolwentów oraz przynależność każdej z przyczyn do wyróżnionych wyżej sfer podmiotowych – obszarów, w których generowane i animowane są trudności – tak jak przedstawia to rysunek 1.

Wśród siedmiu najczęściej wskazywanych (przez ponad połowę wszystkich respondentów) przyczyn obecnych trudności w znalezieniu pracy aż cztery należą do sfery kształcenia, a więc odpowiedzialność za nie spoczywa, według badanych, na instytucjach szkolnictwa wyższego.

Zakładając, że przedstawiony w omawianym rankingu stan świadomości absolwentów koresponduje z realiami, można zasadnie przyjąć, że *spadek wartości dyplomu* jest konsekwencją m.in. trzech pozostałych „kształceniowych” przyczyn z zestawu na rysunku 1, zaś coraz częstszy *wymóg posiadania doświadczenia zawodowego* przez skądinąd „świeżego” kandydata do pracy oraz *ekspansja umów-zleceń* zastępujących zatrudnienie etatowe są w istotnej mierze skutkiem inflacji dyplomów – jest to zmniejszanie przez pracodawców ryzyka, jakie ta

inflacja dla nich stanowi. Zaś cała ta konfiguracja wzajemnych powiązań jest najważniejszym zespołem przyczynowym trudnej sytuacji absolwentów wchodzących na rynek pracy.

Rysunek 1. Przyczyny trudności w znalezieniu pracy wskazywane przez absolwentów wyższych uczelni z poszczególnych roczników (% wskazań)

Źródło: opracowanie własne.

Wśród najrzadziej wskazywanych (przez mniej niż 1/3 respondentów, przyczyny 13–18) znalazły się prawie wszystkie przyczyny ze sfery absolwenta. Swoisty brak samokrytycyzmu, rzadkość dostrzegania przyczyn trudności w doświadczeniach je podmiotach zdaje się częściowo potwierdzać sformułowaną

na wstępie tezę o biernej instrumentalizacji studiów. Warto przy tym podkreślić zróżnicowanie liczby wskazań na nadmierne oczekiwania i brak mobilności jako przyczyny trudności w znalezieniu pracy: jest ona wyraźnie większa u absolwentów z ostatnich roczników, co może wskazywać na wzrost samokrytycyzmu.

Postrzeganie przyczyn obecnych trudności w znalezieniu pracy przez absolwentów ulega oddziaływaniom zewnętrznym, o czym świadczą zróżnicowane (w mniejszym bądź większym stopniu) odsetki wskazań na poszczególne przyczyny w grupach absolwentów, którzy kończyli studia w okresach istotnie różniących się pod względem uwarunkowań makrospołecznych – polityczno-ekonomicznych, strukturalnych, kulturowych, w tym ideologicznych. Zróżnicowanie wskazań sugeruje oddziaływanie czegoś, co można określić jako szczególnie syndrom pokoleniowy: uwarunkowane oddziaływaniami zewnętrznymi zróżnicowanie doświadczeń związanych z wchodzeniem po raz pierwszy na rynek pracy i funkcjonowaniem na nim znacząco wpływa na ocenę przyczyn trudności, z jakimi stykają się obecnie absolwenci poszukujący pracy po studiach.

Rezultaty badania uporządkowane na rysunku 1 wykazują istnienie dwóch takich uwarunkowanych „pokoleniowo” tendencji w postrzeganiu przyczyn trudności. Pierwsza polega na tym, że starsi absolwenci wyraźnie częściej niż młodszy wskazywali na *nieodpowiednią strukturę kształcenia*⁵ oraz *brak pomocy państwa*⁶, czyli w istocie na brak właściwych polityk publicznych: edukacyjnej – w odniesieniu do szkolnictwa wyższego oraz nadzorującej czy regulującej rynek pracy w obszarze dotyczącym absolwentów. Te przyczyny postrzegane są wyraźnie częściej przez osoby o większym doświadczeniu życiowym i zawodowym.

Druga tendencja polega na tym, że młodszy absolwenci częściej niż starsi wskazywali następujące przyczyny:

- *spadek wartości dyplomu* (85% absolwentów z lat 2008–2011, 70% absolwentów z lat 1990–2007, 64% absolwentów z okresu do 1989 r.),
- *nieprzekazywanie użytecznej wiedzy* (55% – 60% – 47%),
- *umowy „śmieciowe”* (64% – 52% – 42%),
- *brak doświadczenia jako skutek braku praktyki na studiach* (54% – 57% – 39%),
- *nadmierne oczekiwania pracodawców* (47% – 41% – 20%),
- *brak mobilności absolwentów* (37% – 32% – 14%),
- *nadmierne oczekiwania absolwentów* (37% – 24% – 17%),
- *niekorzystne warunki pracy* (37% – 22% – 14%).

Przyczyny te były wyraźnie rzadziej postrzegane przez osoby z większym doświadczeniem życiowym i zawodowym.

Można sformułować tezę, iż drugą grupę przyczyn, na którą zwracają przede wszystkim uwagę młodszy absolwenci, stanowią w znacznej mierze efekty

⁵ Pierwsze miejsce w rankingu przyczyn w grupie absolwentów z okresu do 1989 r. (64% wskazań) i dopiero siódme w grupie absolwentów z lat 2008–2011 (53%).

⁶ Trzecie miejsce w rankingu przyczyn w grupie absolwentów z okresu do 1989 r. (56% wskazań) i dopiero dwunaste, trzecie od końca w grupie absolwentów z lat 2008–2011 (36%).

nieodpowiedniej struktury kształcenia oraz braku pomocy państwa rozumianych jako brak właściwych polityk publicznych w określonym obszarze rzeczywistości społecznej. Absolwenci starsi, bardziej doświadczeni, wyraźnie częściej zwracają uwagę na zjawiska tkwiące głębiej w tkance życia społecznego, nieobserwowalne bezpośrednio, lecz warunkujące zjawiska obserwowane i doświadczane na co dzień przez absolwentów młodszych.

Pozostałe przyczyny (o numerach: 3, 8, 10, 11 i 16) wskazywane były z podobną częstotliwością przez wszystkich absolwentów, niezależnie od okresu ukończenia studiów – ich postrzeganie nie jest istotnie zróżnicowane według grup roczników. Przekonania dotyczące tych zjawisk są zatem trwałe, odporne na zmiany w skali makrosocjalnej.

Warto zwrócić uwagę na wysokie miejsce w rankingu *braku odpowiednich znajomości, poparcia, układów itp.* jako przyczyny trudności na rynku pracy. Potwierdza to powszechność i wagę przekonania o regulacyjnej funkcji „układów” w naszym życiu społecznym, zresztą w istotnej mierze potwierdzanego przez społeczną praktykę.

PODSUMOWANIE

Zmiany niektórych właściwości studiowania oraz poszukiwania pierwszej pracy, które dokonały się w Polsce w ciągu ćwierćwiecza – w okresie od drugiej połowy lat 80. do początku drugiej dekady XXI wieku – związane są z postępującym umasowaniem studiów i ich instrumentalizacją. Znalazło to wyraz w przytoczonych w artykule rezultatach badania absolwentów – zarówno w rankingu szczegółowych przyczyn trudności w znalezieniu pracy, jak i w znamienym uszeregowaniu czterech kategorii tych przyczyn (respondenci upatrywali przyczyn trudności głównie w sferze kształcenia i w sferze wymagań pracodawców, zaś przyczyny tkwiące w nich samych wskazywane były najrzadziej). Istotne zróżnicowanie opinii o przyczynach obecnych trudności w znalezieniu pracy w trzech grupach absolwentów z różnych roczników wskazuje na silny związek oceny aktualnej rzeczywistości społecznej z doświadczeniem biograficznym gromadzonym w toku uczestnictwa w systemie edukacji na poziomie wyższym oraz w relacjach z rynkiem pracy w różnych warunkach makrosocjalnych, zwłaszcza społeczno-politycznych i ekonomicznych.

LITERATURA

- Boczkowski A., 2011, *Jakość kształcenia w wymiarze ideologicznym i empirycznym. Studium socjologiczne na przykładzie kształcenia podyplomowego*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Buchner-Jeziorska A., Dziedziczak-Foltyn A. (red.), 2010, *Proces boloński – ideologia i praktyka*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Czy wykonujesz zawód zgodnie z kwalifikacjami – raport z badania sondażowego, 2007, <http://praca.wp.pl> (dostęp 23.05.2013).
- Education at a Glance 2009. OECD Indicators*, 2009, OECD.
- Guri-Rosenblit S., Šebková H., Teichler U., 2007, *Massification and Diversity of Higher Education Systems: Interplay of Complex Dimensions*, “Higher Education Policy”, 20, 373–389.
- Kaliska A., 2011, *Problemy ze znalezieniem pracy – co zrobić, żeby nie zwariować?*, <http://absolwencinawalizkach.pl> (dostęp 23.05.2013).
- Teichler U., 1998, *Massification: A challenge for institutions of higher education*, “Tertiary Education and Management”, Vol. 4, Issue 1, pp. 17–27.

Streszczenie

Masowość oraz instrumentalizacja wszystkich rodzajów wyższych studiów jest bezdyskusyjnym faktem, podobnie jak faktem społecznym jest roszczeniowa i zmitologizowana ideologia edukacyjna kształtująca świadomość potoczną i dyskurs publiczny w obszarze relacji między kształceniem na poziomie wyższym i sytuacją absolwentów na rynku pracy. Równocześnie coraz wyraźniejsze są objawy nasycenia rynku pracy ludźmi posiadającymi dyplomy, przy dobitnie artykułowanym przez pracodawców zapotrzebowaniu na umiejętności pracowników na ogół niewymagające kształcenia na poziomie wyższym, a zwłaszcza uniwersyteckim. Absolwenci wyższych uczelni mają trudności ze znalezieniem pracy odpowiadającej ich oczekiwaniom ukształtowanym przez swoistą mitologię wyższego wykształcenia.

Jak postrzegają przyczyny tych trudności absolwenci polskich uczelni z różnych roczników? Na ile odzwierciedlają się w ich świadomości niektóre ze współczesnych mitów edukacyjnych dotyczące przyczyn trudności absolwentów na rynku pracy?

Te i inne jeszcze, bardziej szczegółowe pytania zainspirowały przeprowadzone wiosną 2012 r. badanie socjologiczne wśród absolwentów wyższych uczelni mieszkających i pracujących w mieście średniej wielkości. Rezultaty badania przeprowadzonego techniką wywiadu kwestionariuszowego – na próbie celowej, kontrolowanej pod względem płci i grup wiekowych – ukazały demograficzne (także pokoleniowe) zróżnicowanie postrzegania przyczyn obecnych trudności na rynku pracy oraz roszczeniowe obciążenie świadomości edukacyjnej w zakresie wyższego wykształcenia.

Labour market difficulties in the opinions of graduates

Summary

Massification of all types of higher education and imparting them mainly an instrumental character are the indisputable facts. Furthermore, the social fact is that collective consciousness and public discourse are shaped by the claims emerging on the base of a mythicized educational ideology within the area of relations between the higher education and the difficult situation of graduates on the labour market. At the same time more and more clear are the symptoms of labour market saturation with relatively young people with higher schools diplomas and the employers articulate clearly their needs for such employees' skills which in general have no cause and affect relation to higher (especially university) education. The graduates have difficulties with getting a job corresponding to their expectations shaped by an educational ideology.

How the reasons of these difficulties are perceived by the graduates from different years? To what extent some of the contemporary educational myths relating to the labour market difficulties are reflected in their collective consciousness?

These and still others, more detailed questions had inspired a sociological research carried out in the spring 2012 among graduates living and working in an average-sized town. The results of the research, conducted with the use of the structured questionnaire interview on purposive sample controlled with regard to sex and age, have showed demographic (also generational or historical) differentiation in perceiving the reasons of the present labour market difficulties, as well as same impact of specific mythology of higher education on collective consciousness.